

על השירה

שירה היא אומנות שימושית

אני עומד להיכנס אל הזירה, ננס אל מול נפילים אלה אשר חימשו עצמם בסמכות לומר כי השירה אינה אמנות כלל או לכל-היותר, אמנות חסרת ערך. בנסיבות שכאלה, פתיחה בדיון אודות הגדרתה של השירה או האופנים בהם היא מתפקדת, תהיה משולה עבורי להתרברבות שווא. אולם, משום שראוי שהדבר ייעשה, על כל מומחי העבר הללו, בכל סוגי האמנות, להצהיר על העיקרים שעל אודותיהם חפצים הם להתדיין. עם-זאת, אני סמוך ובטוח כי עזות מצחם ולעגם המופגן יובילום להשמיע שוב את אותם ההבלים. אלי רב החסד, הטה אוזן לטיעוניהם האוויליים והנחה והובל אותם אל דרך הישר.

בניסיונם לגנות את השירה הם טוענים כי היא כלל אינה קיימת. אם אכן כך הוא הדבר, כיצד זה שגדולי האדם, בכל דור ודור, מבקשים להתהדר בתואר 'משורר'? מהיכן הופיעו כרכי שירה רבים כל-כך? ומהיכן אם-כך לקוחה המילה 'שירה'? והם יוצאים מעורם בניסיונם למצוא תשובה [לשאלות אלה], אך תשובתם, תהיה אשר תהיה, סופה שתעמוד בסתירה לטענותיהם היהירות. הרי אין כלל ספק, כפי שאדגים בהמשך, כי שירה, כמו האומנויות האחרות, מקורה באל, בורא הבינה והדעת; כמו האומנויות האחרות, גוזרת השירה את שמה מטבען של השפעותיה. מן 'השירה' נגזר התואר המהולל 'משורר', ומן התואר 'משורר' נגזרת המילה 'שיר'. כך מסתבר כי השירה איננה 'לא-כלום' כפי שהם טוענים.

ובכן, אם תוכר השירה כתחום ידע מקובל, מה יאמרו אז סופיסטים רעשנים אלה? או שייסוגו במעט, או שידלגו בקלילות מעל הפרצה אשר נפערה בטיעוניהם, בדרכם לעבר החלק השני של טענתם באומרם כי גם אם השירה אומנות היא, אזי מדובר באמנות חסרת-ערך. כמה מגוחך הוא

הדבר! כמה אוילי! מוטב היה להם לנצור את לשונותיהם מאשר להשליך עצמם, על התבטאויותיהם קלות-הדעת, אל פי-פחת של שגיאה חמורה אף יותר! כיצד זה לא תופסים כסילים אלה כי עצם משמעות המילים 'אומנות' או 'כושר', רומזת בהכרח לאיזה שפע? אך אין זה המקום לדון בכך. כרגע ברצוני שאדונים נכבדים אלה ינסו להסביר כיצד יכולה השירה להיחשב חסרת-ערך, כאשר היא הולידה, בחסד אלוהים, ריבוא ספרי-מופת ושירים בלתי-נשכחים העוסקים בפלאים משונים אשר ללא כל ספק נבראו. אך למשמע טענותיי אלה, הם וודאי, אם כמיהתם הרברבנית להציג עצמם לראווה תותיר להם, ימלאו פיהם מים.

ימלאו פיהם מים? וודאי יעדיפו למות מאשר להסתכן בכך ששתיקתם תתפרש כהודאה בטעות והשלמה עם האמת; הרי הם לא ירשו שדבר מעין זה יעלה על דל שפתותיהם. חיש-קל ידלגו אל תחבולה אחרת, ובאמצעות פרשנותם השרירותית בתוספות קלות, יבקשו שוב להתייחס אל השירה כאל דבר-מה חלול ולחלוטין חסר ערך, ואף מעבר לכך, דבר בזוי וראוי לכל גנאי, משום שהשירים אותם השירה מולידה, מהללים את האלים הנואפים, מטילים על הקוראים מקסם שווא ומדיחים אותם כך למעשים שלא יעלו על הדעת. למרות שפרשנותם זו ניתנת להפרכה ביתר קלות – הרי אין הדבר יכול להיות ריק כאשר הוא מלא בניאוף – ניתן אף לשאתה ללא דאגה יתרה; אין להפריך את טענתם המבוססת על פרשנות זו בכל מקרה, משום שאני מודה ברצון בכך שקיימים שירים מן הסוג המתואר על-ידם, ואם סוג לקוי כזה היה עלול לשחת את הסוג הטוב, אזי הניצחון היה בידיהם.

אולם מוכרח אני למחות; אם פרקסיטלס¹ או פידיאס², שניהם מומחים באומנותם, בוחרים לפסל את דמותו הבלתי-צנועה של פריאפוס³ בדרכו לאיולה באישון לילה, במקום את דמותה של דיאנה בכל פאר צניעותה;

¹ פסל יווני בן המאה הרביעית לפני הספירה.

² פסל וצייר אתונאי בן המאה החמשית לפני הספירה.

³ אל פוריות במיתולוגיה היוונית, בנה של אפרודיטה.

ואם אפלס⁴, או ג'וטו⁵ שלנו – עליו לא עלה אפילו אפלס עצמו בשעתו – יבחר להציג את ונוס בזרועותיו של מרס במקום באלה של יופיטר המחוקק את חוקי האלים מרום כסאו, האם עלינו לגנות את האומנויות הללו? הרי זוהי שטות גמורה; טמטום מוחלט.

מקורה של הפקרות מן הסוג הזה הוא במוחו נטול הרסן של האמן. כך למשל, מזה זמן מה, מסתובבים בינינו "משוררים", אם ראויים הם לתואר זה, אשר בכדי לצבור לעצמם ממון או לרכוש את אהדת הקהל, מסגלים לעצמם את אופנות זמנם, מסרסרים בטעמים המופקר, ובמחיר כבודם העצמי מפקירים עצמם לחסדי ההבלים הספרותיים הללו. יצירותיהם, ראוי שיגוננו בכל תוקף, שיידחו בבוז, כפי שבכוונתי להדגים מאוחר יותר. יחד-עם-זאת, אם מספר כותבים שגו כך, אין משמעות הדבר כי השירה כולה ראויה לגינוי מוחלט, שכן מעניקה היא תמריצים כה רבים להתנהלות ערכית.

מספיק ודי! לא רק שהשירה איננה לא-כלום, אלא שמדובר בתחום ידע ראוי לכל הערכה והערצה; וכפי שנאמר לעיל ואף יאמר בהמשך, [השירה] היא אומנות, או כושר, שאינו ריק, כי אם שופע בלשד של מרץ טבעי עבור אלה אשר מבקשים, בעזרת הספרות, להכניע את חושיהם באמצעות שכלם. ובכן, נראה כי בשלב הראשון של העימות הנוכחי, אדונים נכבדים אלה קיפלו את זנבם, ובעטיו של מאמץ פעוט מצדי, נטשו את הזירה. אך חובתי כעת היא להגדיר מהי 'שירה' כדי שיראו במו-עיניהם כמה טיפשים הם בהתבצרותם בעמדתם כי שירה היא אומנות ריקה.

⁴ אפלס מקוס, צייר יווני אשר פליניוס הזקן מזכיר בכתביו כאחד מגדולי הציירים של יוון הקלאסית.

⁵ ג'וטו די בונדונה, צייר ופסל איטלקי בן המאה השלוש-עשרה.

הגדרתה של השירה, מקורה ואופני תפקודה

'שירה' זו, אותה מבקשים הפרחחים הנבערים הללו להשליך הצידה, הינה המצאה מלהיבה ומעולה מאוד, בעלת כושר ביטוי יוקד עבור דברים שבלב ובשכל, הן באמצעות דיבור והן בכתב. מקורה הוא חיק אלוהים, ומניסיוני, בודדות הן הנפשות בהן מתגלה מתת זו: אכן נפלאה היא העובדה כי משוררי אמת היו מאז ומעולם הנדירים שבכני-האדם. נשגבות הן השפעותיו של להט זה הייחודי לשירה: [להט זה] מניע את הנפש לכמיהה למבע; הוא מוליד יצירות דמיון חסרות תקדים במזרותן; הוא מארגן את ההרהורים הללו בסדר מופתי, ומיפה את היצירה השלמה באמצעות שזירה בלתי-רגילה של מילים ומחשבות; כך הוא מכסה את האמת במלבוש נאה ותואם של בדיה. מעבר לכך, אם ההמצאה נדרשת לכך, הוא עשוי לחמש מלכים, להצעידם למלחמה, לשגר ציים שלמים מסיפניהם, לחקות את השמים, האדמה והים, לקשט נערות צעירות במחרוזות פרחוניות, לצייר דמויות אנוש על צדדיהן המגוונים, לעורר את העצל, להמריץ את חסר העניין, לרסן את הפזיז, להכניע את הפושע, ולהעניק למעולים שבכני האדם את דברי השבח להם הם ראויים: אלה הן השפעותיה של השירה וישנן עוד רבות שכמותן. אולם, אם אדם אשר זכה במתת הלהט הפואטי, יעשה שימוש לקוי במאפייני השירה אשר תוארו לעיל, לא יהיה הוא, לטעמי, משורר הראוי לשבח. יהיה הדחף הפואטי עמוק ככל שיהיה – אם הכלים אשר אמורים להפעיל את מאפייני השירה לקויים הם; אני מתכוון למשל לכללי הדקדוק והרטוריקה, אשר ידע נרחב שלהם נחוץ מאוד – הרי שלעיתים נדירות בלבד מצליח הוא להשיג דבר-מה בעל ערך. אני מניח תחילה כי האדם כבר כותב בצורה נהדרת בשפת אמו, ואכן מבצע כל אחת מן החובות הנדרשות על-ידי השירה; יחד עם זאת ומעל ומעבר לכך, ישנו הצורך לדעת את עקרונות מדעי-הרוח האחרים, הן האתיים והן הטבעיים, להחזיק באוצר מילים מוצק ושופע, להביט במונומנטים ובמורשות עתיקות, להכיל בזיכרון את היסטוריית האומות השונות, ולהכיר את הגיאוגרפיה של מגוון ארצות, ימים, נהרות והרים.

נוסף על כך, פינות החמד, מעשה ידי הטבע המופלא עצמו, מועילות לשירה, כפי שמועילות לה שלוות הנפש והתשוקה לתהילת עולם; תקופת

חיים מלהיבה היוותה אף היא מאז ומתמיד יתרון גדול. אם התנאים הללו אינם ניתנים למילוי, כוחה של הגאונות היצירתית צומח ככלל להיות דל ונרפה.

כעת, מאחר שדבר אינו צומח מן הלהט הפואטי המדובר, אשר מאיר ומחדד את כוחות השכל, לבד ממה שמופעל על-ידי האומנות, זוכה השירה ככלל בתואר 'אומנות'. מקור המילה 'שירה' אינו pois או poio (המהווים אך ורק את הגרסה היוונית של המילה הלאטינית fingo (או fingis) כפי שרבים מניחים באופן חסר אחריות; למעשה, מקורה טמון במילה היוונית העתיקה poetes, אשר משמעותה הלאטינית היא 'דיבור מעולה' (exquisita locutio). הרי ראשוני המשתמשים בסגנון מעולה של דיבור, כמו הזמר הנודד למשל (בעידן בו סגנון זה טרם לוטש), בכדי לגרום לדיבור היוצא מן הכלל הזה לצלצל באוזני שומעיהם, סידרו אותו בפרקי זמן מדודים; וכאשר הדיבור הזה פסק מלהשביע רצון בשל הקיצור האופייני לו, או לחילופין, הפך למלאה ומשמים בשל אריכותו, החילו עליו חוקים מובנים, וריסנו אותו באמצעות מספר קבוע של רגליים והברות. אך התוצר שיטה מלומדת זו של דיבור לא נקרא יותר בשם הכללי 'שירה' אלא בשם 'שיר'. כך, כפי שטענתי לעיל, שמה של האמנות ותוצרה המלאכותי, נשאבים מאופי השפעותיה.

כעת, למרות שאני טוען כי השירה מוזרמת אל הנפש הרכה-בשנים מתוך חיקו של האל, המקטרגים המוארים הללו אולי יאמרו כי אין ביכולתם לבטוח בי ובדבריי. עבור כל איש בר-דעת, עובדה זו, מפאת הישנותה הקבועה, תקפה דיה. אך עבור שוטים אלה, עליי לצטט כאן עדים לכך. אם יקראו את מה שקיקרו, שהוא פילוסוף יותר מאשר משורר, אומר בנאומו לפני הסנאט בשמו של אולוס ליקיניוס ארכיאס, אולי יטו להאמין לי ביתר קלות. וכך הוא סח:

"ובכן, בהתבסס על הסמכות הגבוהה והמלומדת ביותר, בעוד אומנויות אחרות מתבססות על מדע של שיטות ונוסחאות, השירה תלויה באופן בלעדי בכושר מולד,

מופעלת באמצעות פעילות שכלית טהורה, ומוצפת באיזו
השראה מוזרה ונשגבת.”

כעת, מבלי להאריך את טיעוני זה, הרי ברי ונהיר במידה מספקת לרבותיי המכובדים, כי השירה היא אומנות שימושית, המוזרמת מתוך חיק אלוהים והשואבת את שמה מאופי השפעותיה; נוסף על כך, היא עוסקת בעניינים נעלים ונאצלים רבים המעסיקים בקביעות גם את אלה המתכחשים לקיומה. אם יריביי ישאלוני מתי ובאילו נסיבות, תשובתי תהיה פשוטה: המשוררים היו מצהירים כמו פיותיהם על זהותו של המסייע והמדריך אותם בהתקנת המצאותיהם, כאשר הם מתעלים לעבר הסולם השמימי הסמלי, או גורמים לעצים רחבי-ענפים לצמוח מעלה לעבר הכוכבים או להתפתל על רכסי ההרים לעבר הפסגות. אולי, על מנת להמעיט בערכה של אומנות השירה בה הם לא מכירים כעת, אישים אלה [המקטרגים] יאמרו כי הדבר בו משתמשים המשוררים אינו אלא רטוריקה. אכן, לא אכחיש כי הדבר נכון בחלקו, כיוון שרטוריקה גם היא אוחזת בהמצאות משלה. אולם, למען האמת, בין ריבוא מלבושיה של הספרות אין מקום לרטוריקה, כיוון הדבר שנוצר, משל נוצר בחביונה של הינומה, ועוצב כך באופן יוצא מן הכלל, הוא שירה ושירה בלבד.

מתוך: *Genealogia deorum gentilium libri*

(מלטינית: שחר פירסטנברג)